WILLIAM RITTER DESPRE NICOLAE GRIGORESCU

Radu IONESCU

Printre prietenii străini ai lui Nicolae Grigorescu se numără şi William Ritter, critic de artă şi gazetar, de origine elveţiană. După cum afirmă George Oprescu[1], reiese că prima întîlnire a celor doi ar fi avut loc la Sturzeni, în casa Blarenberg, unde Ritter ,,*...din pricina situaţiei sale subalterne, se arătase rezervat*''. Ulterior acesta îl vizitează des pe pictor, îi scrie multe scrisori semănate cu aprecieri superlative, îi cere sume de bani, îi mulţumeşte pentru tablourile primite în dar şi îi anunţă, în repetate rînduri, o viitoare mare monografie care nu avea să apară niciodată. În locul ei doar cîteva articole mai mult sau mai puţin importante au văzut lumina tiparului.

Era firesc ca făcînd cercetări despre Grigorescu, profesorul George Oprescu să caute a da de urma lui Ritter. Nu ştim exact cum a reuşit să-l descopere, însă o afirmaţie a lui Ritter însuşi ne face să bănuim că profesorul ar fi cunoscut în Elveţia nişte rude ale corespondentului lui Grigorescu. Rezultatul a fost stabilirea unui schimb de scrisori pe care socotim util să le dăm astăzi la iveală. Din cele patru piese pe care le posedăm, două sînt amintite de George Oprescu la finele capitolului destinat scrisorilor lui Ritter către Grigorescu din volumul de corespondenţă publicat[2]. Scrisorile amintite de George Oprescu sînt datate de W. Ritter 13 iulie 1942 (iar nu 1943, cum din greşală a apărut în publicaţie) şi 9 iulie 1943.

Întrucît aceste scrisori sînt doar consemnate, socotim necesar să le publicăm în întregime adăugîndu-le altele două, aflate în posesia noastră şi datate 20 octombrie 1943 şi 6 februarie 1944. Cu această ultimă scrisoare corespondenţa dintre acela care se voia biograful lui Grigorescu şi acela care efectiv a fost s-a încheiat; este puţin probabil să mai fi fost vreo alta pe care George Oprescu să o fi distrus sau înstrăinat.

Ne întrebăm dacă notele, manuscrisele şi fotografiile referitoare la Grigorescu, despre care Ritter afirmă că ar fi păstrate cu grijă în lăzi, mai există încă, cu atît mai mult cu cît nu mai avem nici o informaţie referitoare la fiul criticului elveţian, singurul moştenitor al bunurilor sale. Sperăm totuşi că datele ce publicăm astăzi să fie de folos acelora care se apleacă asupra biografiei acestui mare şi încă nu destul de cunoscut pictor care a fost Nicolae Grigorescu.

Marţi 13 iulie 1942

Melide
Tessin

Ah! scumpe Domn, ce păcat că sînt atît de grăbit! Scrisoarea dumneavoastră soseşte într-o zi proastă, o zi de ,,charette'', dacă ştiţi ce înseamnă, locuţiune de la Şcoala de Belle-Arte din Paris. Vă rog dinainte să-mi scuzaţi scrisul.

Nu mai am *nimic pictat* de Grigorescu[3]. Dar am păstrat patru frumoase foi din foarte rarele sale desene adevărate („adevărate", în opoziție cu schițe).

---

[1] G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu*, Bucureşti, Meridiane, 1962, vol. II, nota 233 şi G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu maturitatea şi ultimii ani*, Bucureşti, Meridiane, 1970.

[2] G. Oprescu, *Corespondenţa lui N. Grigorescu* in ,,Analecta'', II (1944), p. 11–102.

[3] William Ritter vinduse, prin intermediul lui Al. Tzigara-Samurcaş, tablourile sale Băncii Naţionale a României.

Iată, în grabă, inventarul:

1) format sfert Ingres, hîrtie veche gri, recto: 2 atelaje (încîntător); unul laviu; celălalt cărbune Conté (absolut uluitor), *verso*: un vițel mare complet.

2) format puțin mai mic, hîrtie albă îngălbenită. Un evreu din spate (pentru tabloul *Tîrgul din Ploiești*?) cu un coș enorm sub brațul drept, frotiu foarte negru, cărbune Conté, mai ales Conté.

3) format jumătate Ingres — hîrtie Ingres albă învechită gălbui-verzui.

Păstor șezînd. Foarte prost reprodus în articolul meu din „Die Kunst für Alle" 1 februarie 1897 — 12. Jahrgang, Heft 9 (Bruckmann, München) — reproducere ridicol de redusă.

4) cel mai frumos, format sfert Ingres. Evreu în picioare, citind, cu căciulă de blană. Clarobscur. Același tip de desen ca cele reproduse la aceeași pagină 32 din „Die Kunst für Alle". Unul dintre cei mai buni cunoscători ai zilelor noastre îmi spunea: „Rembrandt nu a făcut ceva mai frumos".

Pe *verso* doi boi alături — un al treilea mai departe, în colț.

Asta-i tot.

Această problemă a lui Grigorescu în străinătate m-a preocupat foarte mult, cu atît mai mult cu cît există la Martigues (gurile Ronului), patria lui Maurras, un prieten, unul din cei mai buni amatori ai săi, care avea *multe* din tablourile sale și din cele la care Grigorescu *ținea*. Ce păcat! n-am știut niciodată nici numele, nici adresa lui. A murit, mi-a spus Grigorescu ultima oară cînd a venit la München. Vă indic singurul mijloc de a ancheta. Să întrebați pe un *bătrîn* din Martigues despre „un domn, proprietar avînd multe tablouri și *ale cărui ferestre dădeau pe o margine de lac unde Ziem*[4] *făcea să evolueze decorurile sale plutitoare, inspiratoare ale Veneției și Olandei sale*". Povestirea lui Grigorescu indică singurul semnalment. I-am scris degeaba lui Maurras în această privință. Ar trebui mers personal la Martigues.

Doi sau trei Grigorești mici pe care i-am văzut la Paris la Georges Bellio[5]. M. Paléologue trebuie să le fi moștenit de la el. În tot cazul ar trebui să știe. Mai trăiește Maurice Paléologue??

Și știți că la ultima expoziție românească, în Belgia sau Olanda, vi s-a furat un mic Grigorescu, un *Evreu*[6], după cîte mi-a povestit comisarul dumneavoastră la acea expoziție.

Am fotografiile tuturor Grigoreștilor făcuți sub ochii mei în primul an din cele patru șederi ale mele la Cîmpina. Cînd nu voi mai fi pe lumea aceasta, într-un moment cînd ele ar putea să intereseze în România, a se adresa fiului meu, care știe tot despre hîrțogăria mea. În prezent acest maldăr de fotografii este pe fundul unei lăzi. În ce stare?? În orice caz, sper că suficientă pentru a explica notele mele.

Mulțumesc, scumpe Domn, pentru promisiunea *pe care contez în mod absolut*, de a-mi trimite publicația cu desenele maestrului, despre care ați avut amabilitatea să-mi vorbiți[7]. Doresc lucrărilor dumneavoastră tot succesul posibil și vă rămîn la dispoziție pentru toate chestiunile la care aș putea să răspund.

William Ritter

*

Melide
Tessin

Vineri 9 iulie 1943

Domnului George Oprescu
Profesor la Universitatea din București
în acest moment în Elveția

Primesc în clipa aceasta scrisoarea dumneavoastră, Domnule, și mă grăbesc să vă spun că dacă am, cel mult, trei scrisori de la Grigorescu, este mare lucru, și că nu aș ști în clipa de față cum să pun mîna pe ele. M-am mutat cu siguranță de vreo douăzeci de ori de la epoca fericită din Cîmpina și propunerea sa de a mă înfia! Și de la ultima mutare, tot ce nu era necesar pentru lucrul meu imediat a rămas în lăzi. Aceste două-trei scrisori sînt de altfel neînsemnate, fiind în franceză, pe care o vorbea atît de bine și o scria atît de prost, stînjenit de ortografie. Trei sau patru rînduri destul de deslînate.

Amintirile despre scumpul și veneratul maestru sînt scrise... Cel puțin în parte și, dacă Dumnezeu îmi mai dă zile, restul va urma. Dar știți cum e viața, un elan îl gonește pe altul și fiecare zi de-abia ajunge pentru sarcinile ei. Și aduce cu sine neprevăzutul. Ca dovadă această scrisoare! Dacă mă așteptam să găsesc în curierul meu de azi pe un biograf al lui Grigorescu!

Va să zică cunoașteți pe d. și d-na Hans Zbinder mai bine decît mine. N-am mai văzut-o pe nepoată-mea de cînd era fetiță.

Dacă mi-amintesc bine, cele cîteva rînduri de Grigorescu din posesia mea nu tratau decît despre sosirile mele la Cîmpina sau la București, sau de trecerile sale prin Viena. Cînd avea cîte ceva să-mi comunice, se ducea la Filaret, să-l spună d-lui Arnold Montandon, salariat la Fabrica Mandrea și tatăl prietenului meu Marcel, care mi-l transmitea într-un fel mai explicit. Alte ori lua trenul pentru Viena „aceasta economisea timbrul", spunea el, el care nu a economisit niciodată.

Cînd va apărea volumul dumneavoastră de scrisori[8], voi avea poate, dacă vi se va părea

---

[4] Felix Ziem (1821–1911) pictor și acuarelist.

[5] Despre Georges de Bellio și destinul colecției sale s-a ocupat cu asiduitate și competență colegul nostru Remus Niculescu.

[6] Exposition d'Art Roumain. Bruxelles 1930. Lucrarea furată aparținuse lui Virgil Cioflec. Vezi G. Oprescu, *Nicolae Grigorescu maturitatea și ultimii ani*, București, Meridiane, 1970, nota 97.

[7] G. Oprescu, *Grigorescu desenator*, de..., București, 1941.

[8] Vezi nota 2.

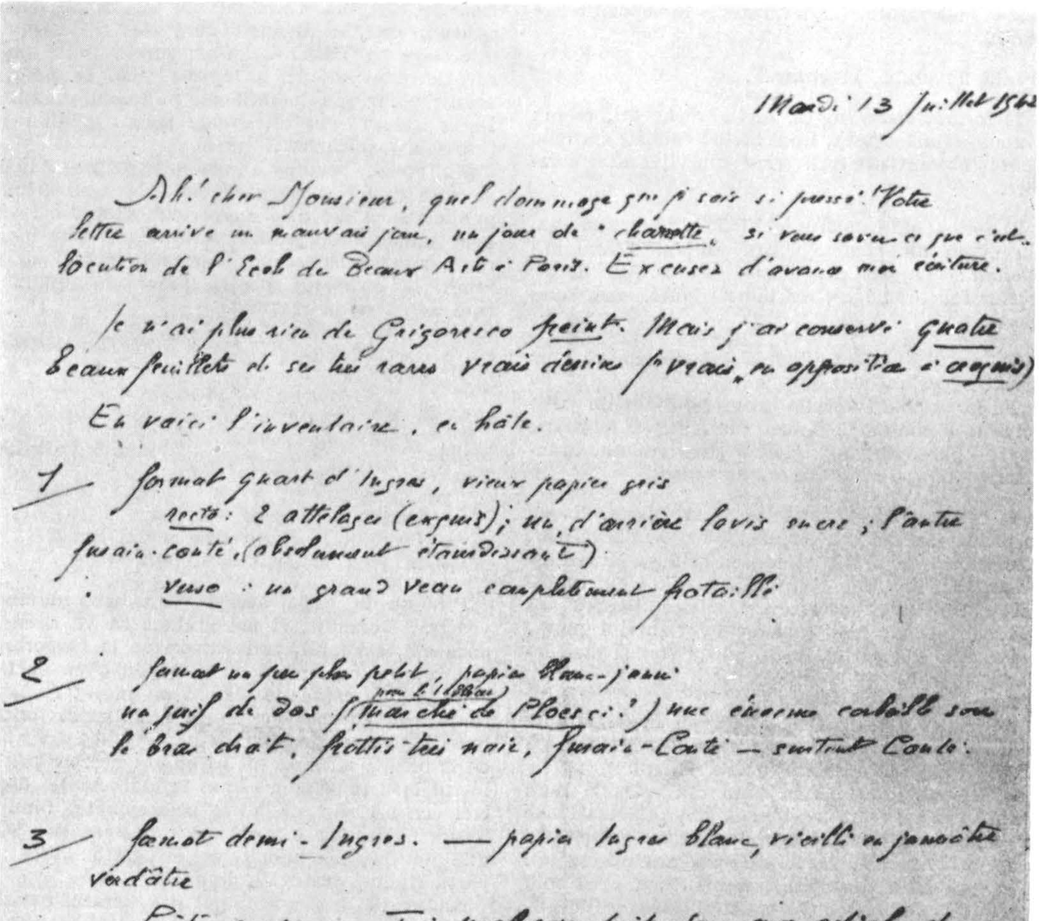

Mardi 13 Juillet 19

Ah! cher Monsieur, quel dommage que je sois si pressé! Votre lettre arrive un mauvais jour, un jour de « charrette », si vous savez ce que c'est, locution de l'École des Beaux Arts à Paris. Excusez d'avance mon écriture.

Je n'ai plus rien de Grigorescu peint. Mais j'ai conservé quatre beaux feuillets de ses très rares vrais dessins (je dis vrais, en opposition à croquis)

En voici l'inventaire, en hâte.

1/ format quart d'Ingres, vieux papier gris
recto: 2 attelages (croquis); un, d'arrière lavis encre; l'autre fusain-conté (absolument étourdissant)
verso: un grand veau complètement détaillé

2/ format un peu plus petit, papier blanc-jauni
un juif de dos (pour l'album marché de Ploesci?) une énorme corbeille sous le bras droit. Frottis très noir, fusain-Conté — surtout Conté.

3/ format demi-Ingres. — papier Ingres blanc, vieilli en jaunâtre verdâtre
Pâtre assis. — Très mal reproduit dans mon article de Die Kunst für Alle 1 Février 1897 — 12 Jahrgang Heft 9 (Bruckmann à Munich.) — Reproduction ridiculement réduite.

4/ le plus beau, format quart d'Ingres. — Juif debout, lisant, coiffé du bonnet de fourrure (clair-obscur). Même type de dessin que ceux reproduits à la même page 132/ de Die Kunst für Alle — Un des meilleurs connaisseurs de notre temps me disait « Rembrandt n'a rien fait de plus beau. »

Au verso deux boeufs ensemble — un troisième à l'écart à l'angle.

Voilà.

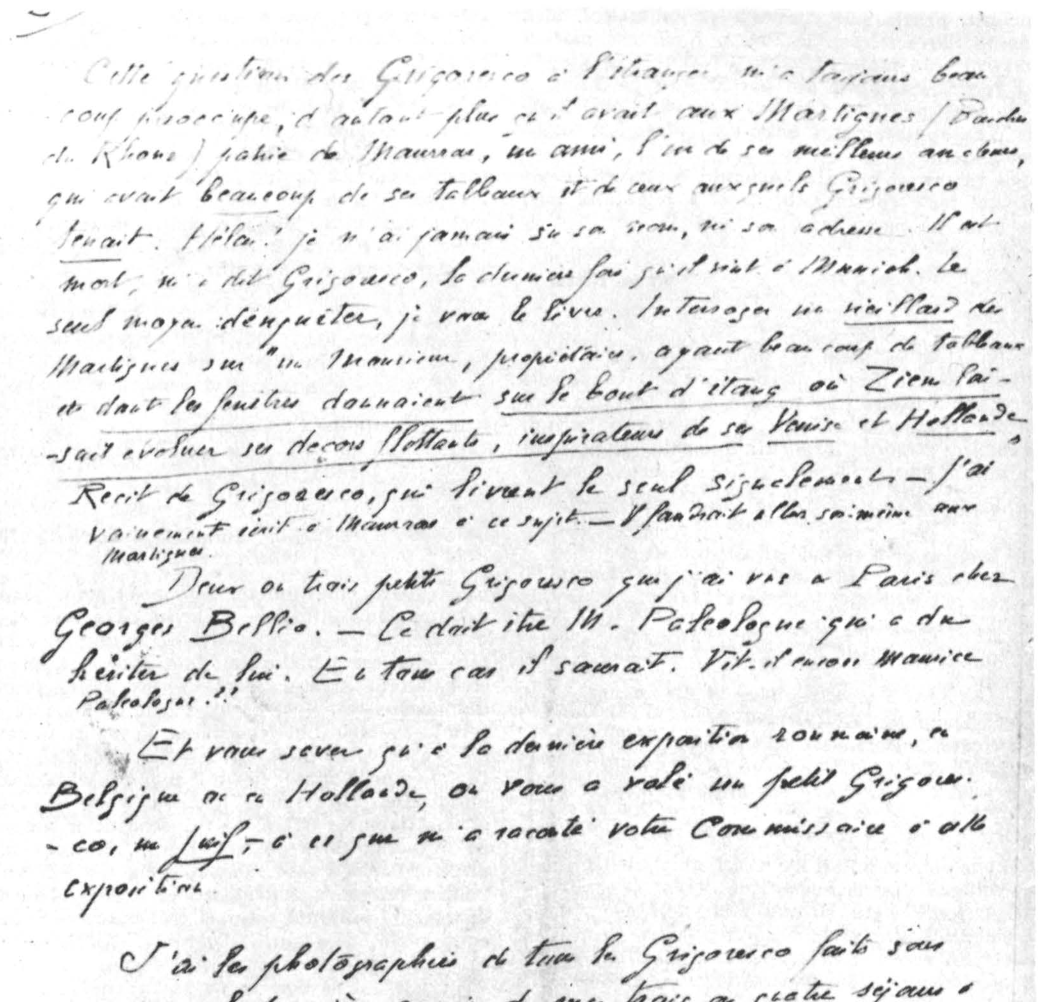

Cette question des Grigorescu à l'étranger m'a toujours beaucoup préoccupé, d'autant plus qu'il y avait aux Martigues (Bouches du Rhône) patrie de Maurras, un ami, l'un de ses meilleurs anciens, qui avait beaucoup de ses tableaux et de ceux auxquels Grigorescu tenait. Hélas! je n'ai jamais su son nom, ni son adresse. Il est mort, m'a dit Grigorescu, la dernière fois qu'il vint à Munich. Le seul moyen d'enquêter, je vous le livre. Interroger un vieillard des Martigues sur "un Monsieur, propriétaire, ayant beaucoup de tableaux et dont les fenêtres donnaient sur le bout d'étang où Ziem faisait évoluer ses décors flottants, inspirateurs de ses Venise et Hollandes." Récit de Grigorescu, qui livrent le seul signalement. — J'ai vainement écrit à Maurras à ce sujet. — Il faudrait aller soi-même aux Martigues.

Deux ou trois petits Grigorescu que j'ai vus à Paris chez Georges Bellio. — Ce doit être M. Paleologue qui a dû hériter de lui. En tous cas il saurait. Vit-il encore Maurice Paleologue?!

Et vous savez qu'à la dernière exposition roumaine, en Belgique ou en Hollande, on vous a volé un petit Grigorescu, un Juif, — à ce que m'a raconté votre Commissaire à cette exposition.

J'ai les photographies de tous les Grigorescu faits sous mes yeux la première année de mes trois ou quatre séjours à Campina. Je les ai annotées d'une façon circonstanciée au verso. Si je ne suis plus de ce monde, au moment où cela pourrait intéresser en Roumanie, s'adresser à mon fils qui sait tout de mes paperasses. Pour le moment ce monceau de photographies est au fond d'une caisse. Dans quel état?! En tous cas j'espère suffisant pour expliquer mes notes.

Merci de votre promesse, cher Monsieur, sur laquelle je compte absolument, de m'envoyer la publication sur les dessins du Maître, dont vous avez bien voulu me parler. — Je souhaite à vos travaux tout le bonheur possible et me tiens à votre disposition pour tout ce à quoi je pourrais répondre.

William Ritter

nimerit, ocazia să-i consacru vreun articol, aici, sau în Slovacia, sau la Praga. *Dacă voi mai fi în viață pînă atunci* ! Cînd veți reveni la București, vă rog să-l salutați din partea mea pe Tzigara-Samurcaș, pe J. Al. Steriadi și pe vărul meu René de Weck, însărcinatul nostru cu afaceri la dumneavoastră.

Și vă rog să primiți, Domnule, asigurarea desăvîrșitei mele considerații, ca și a regretului meu de a nu vă putea îndatora imediat.

William Ritter

Inutil să vă spun că dacă aveți să-mi cereți vreo precizare despre cutare sau cutare eveniment din timpul călătoriilor noastre de la Cîmpina, sau despre revederile noastre din București, Viena, München, rămîn la dispoziția dumneavoastră. Cum de nu are încă Grigorescu statuia sa la București?

*

Melide
Tessin

Domnului G. Oprescu
Hotel Bären
Berna

Miercuri 20 oct. 1943

O ! ce plăcere mi-ați făcut ieri, domnule Oprescu, cu volumul dumneavoastră de desene și schițe de Grigorescu[9]. Este și mai admirabil decît m-aș fi așteptat. Dar trebuie să mai existe încă alte caiete, *din care aici nu figurează nimic*. Mi-amintesc, între altele, de mica noastră cavalcadă, Maestrul, Léo Bachelin[10] și eu, — de la Cîmpina la Suzana, Slănic și Vălenii de Munte. Ea fusese rezumată (într-un caiet) și *ne-aș recunoaște bine chiar azi*, după o jumătate de secol. În primul moment *Scena romantică* m-a surprins, dar privind-o mai bine, nu este nici o fantasmagorie de vreun Böcklin român, ci pur și simplu o amintire a unui drum în munți, mai curînd moldovenesc (dar nu de pe timpul Agapiei. Pe atunci Grigorescu nu desena așa !). Ce *actualitate* recapătă toate schițele sale din războiul româno-turc ! ... În starea de surprinzătoare barbarie a moravurilor actuale, în care, timp de patru ani de război, nu am asistat *măcar la un singur act de generozitate cavalerească* care să reabiliteze umanitatea de toate aceste masacre și care constituiau o consolare în războaiele napoleoniene — ba chiar în 1870—71 — și chiar în 1877 — este poate mai bine a nu avea o actualitate în creion a tuturor acestor orori ! ... Acest război este atroce și pentru aceea că nu se pot face urări *depline*, din toată inima, oricît de arzătoare ar fi cele care se adresează națiunilor *mici*, victime ale celor mari, și statelor pe nedrept îmbucătățite și încălcate. Iată-ne departe de desenele lui Grigorescu ! Mă grăbesc să mă întorc la ele și să vă mulțumesc încă o dată, scumpe Maestre. Voi încerca poate să dau un articol dacă ziarele noastre acceptă. Căci devine cumplit de greu a încerca să mai plasezi ceva. Mai ales pentru un franctiror ca mine. Încă o dată mulțumesc ! Rămîn al dumneavoastră foarte recunoscător.

William Ritter

*

Domnului G. Oprescu
Profesor de istoria artei la Universitate
16, Strada Dr. Clunet
București (România)

Melide, duminică 6 februarie 1944

Vă foarte mulțumesc, scumpe Domn, pentru extrema amabilitate ce ați avut de a face să-mi parvină articolul dumneavoastră despre cartea mea consacrată pictorului *Jules Jacob Guillarmod* și călătoria acestui foarte serios artist printre dumneavoastră. Sper că ați văzut tablouri de ale sale la muzeele din Neuchâtel, Vevey și Geneva, cu ocazia călătoriilor în Elveția. Dealtfel, sper să nu mor înainte de a-i mai consacra cîteva noi pagini. Vărul meu René de Weck mi-a dat adresa dumneavoastră. Și mă scuz de a vă scrie pe o simplă carte poștală. Dar d. Marcel Godet, directorul, pe care-l cunoașteți desigur, al bibliotecii noastre naționale, îmi afirmă că în timpul nostru de cenzură exigentă este cel mai bun mijloc de a coresponda cu țările beligerante. Nu încetez a privi publicația dumneavoastră despre desenele lui Grigorescu și aș dori ca ea să fie cîndva reluată și completată din grija dumneavoastră — și aceea a statului român — într-o amplă publicație care să îmbrățișeze opera *în întregime*[11]. La rîndul meu, nu pierd din vedere redactarea amintirilor mele din timpurile fericite cînd ne duceam să ne instalăm, el cu șevaletul, eu cu bagajul meu ușor de acuarelist, în văile Cîmpeniței sau în albia Doftanei. Toate acestea înaintea vreunui puț de petrol. Îi voi mulțumi chiar azi lui René de Weck. Și tot prin carte poștală. Vă rog să mă scuzați amîndoi și, data viitoare cînd vă veți întîlni, să vă interesați reciproc dacă ați primit cuvîntul meu de mulțumire. A mea față de dvs. este mare, scumpe Domn, și sper să v-o dovedesc cît mai bine cu putință în curînd.

Vă rog să primiți cele mai bune salutări de la al dvs. foarte îndatorat

William Ritter

---

[9] Vezi nota 7.

[10] Léo Bachelin, publicist și bibliotecar al familiei regale.

[11] O asemenea lucrare este în curs de redactare de către Remus Niculescu.